

Arkadiusz Kamiński, *Piesza Pomorska Pielgrzymka na Jasną Górę w latach 1979–1991*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2013, ss. 336, ISBN 978-83-7823-222-3.

Tematyka pielgrzymowania w Polsce po drugiej wojnie światowej stanowi nadal obszar nowy i niezbadany. Literatura na ten temat jest dość uboga, a prace poświęcone temu zagadnieniu dotyczą głównie aspektów duszpasterskich, relacji państwo–Kościół, a także krótkich zarysów historii poszczególnych pielgrzymek. Wśród wielu pieszych pielgrzymek do sanktuarium maryjnego na Jasnej Górze jedną z ważniejszych była Piesza Pomorska Pielgrzymka. Powstała ona w 1979 r. z inicjatywy grupy osób świeckich, uczestników Warszawskiej Pieszej Pielgrzymki, którzy przedstawili ideę ówczesnemu ordynariuszowi chełmińskiemu biskupowi Bernardowi Czaplinskiemu. Jej głównym celem dla społeczności katolickiej, poza przeżyciami duchowymi i zawierzeniem siebie i bliskich opiece Matki Bożej, była chęć pomocy i wsparcia papieża Jana Pawła II, o czym świadczy główne hasło pielgrzymki: „Niesiemy Pomoc Ojcu Świętemu”. Pielgrzymka miała także wielkie znaczenie polityczne, socjologiczne i psychologiczne – stanowiła bowiem miejsce odskoczni, gdzie jej uczestnicy mogli otwarcie manifestować swoją religijność i poglądy, a także, jak to autor recenzowanej pracy ujął we *Wstępie*, była „azylem, w którym można było poczuć się choć przez chwilę wolnym” (s. 9). Pielgrzymka Pomorska, co roku wychodząca z Torunia, z czasem przyczyniła się również do powstania kolejnych pieszych pielgrzymek, które wyrastały z inicjatyw grup regionalnych. Literatura na temat Pieszej Pomorskiej Pielgrzymki, podobnie jak w przypadku innych pielgrzymek, jest bardzo skromna. Na uznanie zasługują artykuły ks. Stanisława Kardasza¹ (pierwszego kierownika Pielgrzymki Pomorskiej), ks. Andrzeja Szopińskiego², ks. Stanisława Grunta³ (pierwszego ojca duchowego pielgrzymki) czy Waldemara Rozynkowskiego⁴, lecz skupiają się one jedynie na genezie pielgrzymki i jej aspektach duszpasterskich. Arkadiusz Kamiński postawił więc przed sobą wielkie zadanie – celem jego pracy jest bowiem „przybliżenie wszelkich spraw związanych z przygotowaniem, przebiegiem czy strukturą Pieszej Pielgrzymki Pomorskiej” (s. 9). Jego

¹ Ks. S. Kardasz, *Toruńska Pielgrzymka Piesza na Jasną Górę*, [in:] *Diecezja Toruńska. Historia i Teraźniejszość*, t. 1, red. S. Kardasz, Toruń 1994, s. 184–188.

² Ks. A. Szopiński, *Piesza Pielgrzymka na Jasną Górę*, [in:] *Kościół pelpliński na swoje XV-lecie 1992–2007*, red. W. Klawikowski [i in.], Pelplin 2008, s. 279–288.

³ Ks. S. Grunt, *Piesza Pielgrzymka Pomorska, katechezy pielgrzymkowe pierwszego dziesięciolecia (1979–1988)*, *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej*, 1993, nr 7–12, s. 60–98.

⁴ W. Rozynkowski, *I Pomorska Pielgrzymka Piesza na Jasną Górę w świetle dokumentów Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu*, [in:] *Między Drugą a Trzecią Rzeczpospolitą*, red. R. Sudziński, M. Golon, M. Czyżniewski, Toruń 2010, s. 301–310.

monografia jest pierwszym dogłębnym studium i analizą poświęconą tematyce Pieszej Pomorskiej Pielgrzymki, a idąc dalej – stanowi przyczynek do dalszych, ogólnopolskich badań nad tematyką pielgrzymowania.

Recenzowana praca składa się z krótkiego wprowadzenia autorstwa ks. Stanisława Grunta, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii, spisu wykresów, tabel i ilustracji, dziewięciu aneksów oraz krótkiego posłowania pióra Waldemara Rozynowskiego.

Cezury, które wyznaczył na potrzeby pracy autor, są zrozumiałe i uzasadnione – jest to rok 1979 (powstanie pielgrzymki i jej pierwsze wyjście na Jasną Górę) i 1991 (ostatnia pielgrzymka przed nowym podziałem diecezjalnym w Polsce). Omówione więc są tu dzieje pielgrzymki w dwóch systemach państwowych: Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i III Rzeczypospolitej. Rozdział pierwszy, zatytułowany *Pielgrzymki i miejsca święte*, pełni funkcję wprowadzenia. Autor, odwołując się do różnych religii, próbuje zdefiniować w tym miejscu pojęcie „pielgrzymka”, opisuje pielgrzymowanie na przestrzeni dziejów, wymienia liczne miejsca pielgrzymkowe w Europie i Polsce, a na koniec bardzo słusznie zwraca uwagę na to, jak przedstawiała się na tym polu diecezja chełmińska, w granicach której została powołana do życia Piesza Pomorska Pielgrzymka. Podział kolejnych dwóch rozdziałów ma charakter chronologiczno-problemowy. Rozdział drugi (*Przed wyjściem na pielgrzymkę*) dotyczy spraw związanych z genezą pielgrzymki, problemami organizatorskimi, szczegółowego opisu tras pielgrzymek (omówione zostały także trasy tych pielgrzymek, które przyłączały się do Pielgrzymki Pomorskiej). W części tej autor dokonuje analizy grup uczestniczących w pielgrzymce, ich struktury społecznej i zawodowej, przeciętnego wieku członków, ich liczby oraz pełnionych przez nich funkcji. Rozdział trzeci (*W drodze na Jasną Górę*) poświęcony jest sprawom podczas trwania pielgrzymki, od jej wyruszenia z Torunia aż po dotarcie do sanktuarium maryjnego ojców paulinów. W tej części pracy autor skupia się głównie na życiu codziennym pielgrzymów i perypetiach, jakie codziennie ich spotykały – opisuje przebieg pielgrzymki, msze święte, katechezy i nabożeństwa odprawiane podczas każdego dnia przemarszu, a także zwraca uwagę na noclegi, miejsca składania bagaży, działalność służb sanitarnych i pielgrzymkowych. Istotnymi podrozdziałami są tu także te traktujące o prowokacjach ze strony Służby Bezpieczeństwa i kontroli pielgrzymek przez władze państwowe.

Recenzowana praca powstała przede wszystkim na podstawie wielu dokumentów pochodzących z archiwów państwowych, kościelnych i prywatnych – na pochwałę zasługuje więc szeroka kwerenda naukowa. Autor skorzystał z rozlicznych dokumentów zgromadzonych w Instytucie Pamięci Narodowej (oddziały w Warszawie i Gdańsku oraz delegatura w Bydgoszczy), Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, archiwach parafialnych i zakonnych (Archiwum Parafii św. Mikołaja w Bydgoszczy, parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu, Prowincji Toruńskiej Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek w Toruniu, Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela w Toruniu), a także ze zbiorów prywatnych m.in. ks. Stanisława Grunta i ks. Mirosława Huleckiego. Na aprobatę zasługuje także warsztat badawczy autora, dobrze zebrana bibliografia oraz dziesiątki zdjęć i reprodukcji pamiątek, które jeszcze bardziej przybliżają czytelnika do dziejów pielgrzymki i pozwalają uczestnikom choć na chwilę przywołać wspomnienia z tamtego okresu.

Monografia A. Kamińskiego jest napisana bardzo starannie, z widoczną pasją badawczą. Autor w szczegółowy sposób opisuje proces organizacji i przebiegu pielgrzymki. W jego pracy znaleźć można nawet informacje dotyczące życia codziennego podczas pielgrzymo-

wania: gdzie spali pielgrzymi, czym się odżywiali, jakich leków używali, z jakimi borykali się problemami (choroby, odciski), jaką mieli pogodę. Zwraca również uwagę czytelnika na wydarzenia niezwykle, jakimi były np. zawierane śluby. W ten sposób publikacja, zyskując na wartości i oryginalności, jest jeszcze cenniejszym źródłem przedstawiającym charakter i wygląd pielgrzymki od wewnątrz, z punktu widzenia jej organizatora i uczestnika. Autor wykonał godną pochwały pracę, gromadząc szczegółowe relacje świadków oraz docierając do zbiorów pochodzących z prywatnych archiwów.

Na szczególną uwagę zasługują również zebrane w pracy dane statystyczne na temat uczestników i organizatorów pielgrzymek na przestrzeni omawianych lat, wymienianych z imienia i nazwiska. O ile było to możliwe, znalazły się tam również informacje dotyczące opiekunów, szczegółowe opisy dziennych tras podróży oraz charakterystyka wszystkich grup wchodzących w skład Pieszej Pomorskiej Pielgrzymki. Wprawdzie przy tabelach i wykresach brakuje czasem krótkich informacji podsumowujących dane statystyczne, jednak nie umniejsza to wartości pracy wykonanej przez autora i wkładu w stan badań dotyczący dziejów pielgrzymowania w regionie i Polsce.

Recenzowana praca ma bardzo szeroki główny cel badawczy (przedstawienie powstania, historii, organizacji oraz funkcjonowania pielgrzymki), przez co jej treść nie może wyczerpać tematyki podjętej przez autora. Z jednej strony zamieścił on w niej bardzo szczegółowe i wartościowe informacje, z drugiej zaś zebrał olbrzymią liczbę danych, których w części nie zanalizował. Chodzi głównie o kwestie dotyczące udziału w pielgrzymce świeckich i duchownych oraz katechez pielgrzymkowych. Dodatkowej analizy wymagają także niektóre aneksy i tabele, jak np. te dotyczące wieku, struktury społecznej i zawodowej uczestników pielgrzymki.

Ponadto w swej monografii A. Kamiński wyszczególnił jedynie dwa rozdziały dotyczące organizacji i przebiegu pielgrzymki (autor kończy swą pracę w momencie dotarcia pielgrzymów na Jasną Górę). W tak przyjętym układzie brakuje jednak rozdziału poświęconego podsumowaniu pielgrzymki. Należałoby zwrócić uwagę na to, co wydarzyło się po jej zakończeniu: omówić jej duchowe owoce, powroty pielgrzymów do domów, kontakty, relacje i korespondencję między uczestnikami i organizatorami, a także odpowiedzieć na pytanie, czy zdarzały się przypadki represjonowania uczestników przez aparat bezpieczeństwa. Wprawdzie autor podejmuje się krótkiego opisu tych zagadnień w podrozdziale *Zakończenie Pieszej Pielgrzymki Pomorskiej* (s. 274–275), jednak są to tylko wzmianki stanowiące wstęp do dalszych badań. Stwierdzić należy, że jest to zadanie trudne do zrealizowania, gdyż trzeba w tym przypadku sięgnąć przede wszystkim do jeszcze większej liczby wspomnień i relacji uczestników, jakkolwiek takie omówienie znacznie wzbogaciłoby treść i walory pracy. Istotną sferą jest także zasygnalizowanie celów oraz postaw socjologicznych, psychologicznych i politycznych, jakie kreowała pielgrzymka (zarówno ta, jak i pozostałe) w społeczeństwie regionu i całego kraju – w pracy brakuje punktu dotyczącego tych kwestii. Jest to bardzo istotne, zwłaszcza że okres rozwoju pielgrzymki przypadła na lata osiemdziesiąte, które były dla Polaków czasem bardzo trudnym – narodziła się wówczas „Solidarność” i na nowo pojawiły się nadzieje na obalenie w kraju komunizmu. Również Piesza Pielgrzymka Pomorska, jak wspomniano we wstępie, była oazą wolności, budzącą w jej uczestnikach wielkie nadzieje odzyskania rzeczywistej niepodległości przez ojczyznę.

Kolejną kwestią wartą rozważenia są relacje na płaszczyźnie państwo–Kościół. W recenzowanej pracy autor opisał je w rozdziale drugim, przy okazji organizacji pielgrzymki, oraz w dwóch osobnych podrozdziałach rozdziału trzeciego. W porównaniu do resz-

ty pracy są to wątki poruszone bardzo syntetycznie, zwłaszcza że autor przy omawianiu zagadnienia kontroli pielgrzymek przez aparat władz państwowych oraz prowokacji bezpieki opiera się w głównej mierze na pracy dyplomowej Andrzeja Kasprzyka i Bogdana Kulwickiego pt. „Operacyjna kontrola pozareligijnego charakteru Pomorskiej Pielgrzymki Pieszej” napisanej w 1987 r. pod kierunkiem Bogusława Czechowskiego w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie. Warto by więc w nawiązaniu do powyższego przeprowadzić również kwerendę w Archiwum Państwowym w Toruniu (akta Urzędu Wojewódzkiego, Wydział do Spraw Wyznań), Archiwum Państwowym w Bydgoszczy (akta Wydziału do Spraw Wyznań i Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) a także Archiwum Akt Nowych w Warszawie (akta Urzędu do Spraw Wyznań). Być może do uzupełnienia tych części pracy mogłaby posłużyć również lokalna prasa. Informacje tam znalezione na pewno rozszerzyłyby aspekty dotyczące nastawienia i podejścia aparatu bezpieczeństwa i organów prasowych do dezinformacji pielgrzymów oraz społeczeństwa, jak również odpowiadałyby na pytania: czy zdarzały się przypadki przesłuchiwania i zatrzymywania uczestników przed pielgrzymką i po niej, jak starano się odciągnąć wiernych od uczestnictwa w pielgrzymce itp. Jest to niezwykle istotne, zwłaszcza że władze komunistyczne z jednej strony miały się „dogadywać” z organizatorami pielgrzymki, współpracowały z nimi, a nawet gratulowały im zachowywania wzorowego ładu i porządku, z drugiej zaś potajemnie starały się, przez działalność Służby Bezpieczeństwa i tajnych współpracowników, zdyskredytować pielgrzymów w oczach społeczeństwa. Warto jeszcze przy okazji wspomnieć o wydanej w 2010 r. przez IPN publikacji pod redakcją Marka Szymaniaka pt. *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i włocławskim: informator personalny*. Wydawnictwo to na pewno przydałoby się do pełnego zidentyfikowania wzmiankowanych w przywołanych powyżej częściach pracy Kamińskiego pracowników bezpieki, którzy w recenzowanej monografii są wymieniani często wyłącznie z nazwiska.

W Pieszej Pomorskiej Pielgrzymce uczestniczyło wiele grup pielgrzymkowych nie tylko z terenów diecezji chełmińskiej. Wśród nich wymienić można pielgrzymów m.in. z diecezji warmińskiej, Kaszub, Szczecina, Gdańska i całego Wybrzeża. Niektóre z tych grup uczestniczyły w Pielgrzymce Pomorskiej tylko kilkakrotnie, oddzielając się, a z czasem tworząc osobne pielgrzymki. W związku z tym w dalszych badaniach istotne byłoby również przebadanie procesu odłączania się poszczególnych grup (najczęściej tych najbardziej oddalonych od Torunia), powstawania nowych pieszych pielgrzymek w całej Polsce północnej i ich dalszych relacji z Pieszą Pielgrzymką Pomorską.

Przy dalszych, szczegółowych badaniach dotyczących Pieszej Pomorskiej Pielgrzymki warto byłoby sięgnąć także do kronik parafialnych. Być może one odpowiadałyby na pytania dotyczące m.in. obsady stanowisk koordynatorów i opiekunów poszczególnych grup, jak również statystyk, zwłaszcza z ostatnich lat pielgrzymki, dla których często brakuje informacji. Dotarcie do szerszego grona organizatorów i uczestników pielgrzymki, co wcale nie jest zadaniem łatwym, wzbogaciłoby z kolei znacznie pracę w cenne relacje, które usystematyzowałyby zdobytą wiedzę i udzieliły odpowiedzi na wiele pytań, również tych dotyczących pokłosa pielgrzymki, zarówno w aspekcie religijnym, jak i społecznym, psychologicznym oraz politycznym. Natomiast na podstawie zachowanych kazań, przemówień i tematów prowadzonych katechez warto byłoby również się pokusić o krótką analizę celu duchowego i przesłania duszpasterskiego niesionego podczas pielgrzymki.

Pomimo tego, że recenzowana praca nie wyczerpuje całości zagadnienia, książka Arkadiusza Kamińskiego jest jedną z ważniejszych pozycji wpisujących się w tematykę Kościoła katolickiego na Pomorzu i w Polsce w okresie po drugiej wojnie światowej. Dzięki pasji autora oraz żmudnej i męczącej pracy powstała monografia, która stanowi przyczynek do dalszych, bardziej szczegółowych badań nad tematyką religijności i ruchu pielgrzymkowego w Polsce Ludowej.

Witold Konopka (Toruń)

